

ŞERİFİ'NİN YÛSUF U ZELÎHÂ HİKÂYESİ VE DİL ÖZELLİKLERİ

Zuhal KÜLTÜRAL*

ÖZET

Bu yazımızda edebiyatımızda çeşitli yazarlar tarafından işlenen *Yûsuf ve Zelîhâ* hikâyesi'nin XVI. yüzyılda Şerifi tarafından yazılmış metni ve dil özellikleri üzerinde durulacaktır. Daha önce eserin çevriyazıya aktarılmış şekli ve metin sözlüğünü ihtiva eden kitabımızda eserin müellifi Şerifi hakkında bir bilgiye ulaşamadığımızı belirtmiştik. Sadık Yazar tarafından yapılan çalışmalar sonucunda *Yûsuf ve Zelîhâ* yazan Şerifi ile XVI. asır şairlerinden *Şevâhidü's-Şühedâ* adlı eserin müellifinin aynı kişi olması (Eğirdirli Şerifi Mehmed) ihtimali üzerinde durulmuştur. Söz konusu çalışmada belirtildiği üzere, eserlerin aynı dönemde yazılmış olmaları ve üslûbu da dikkate alındığında *Yûsuf ve Zelîhâ* yazarının büyük bir ihtimalle Şerifi Mehmed olduğu ortaya konmuş olmaktadır. XVI. yüzyılda yazılmış olan Şerifi'nin *Yûsuf ve Zelîhâ* hikâyesi gerek konusu itibariyle gerekse yazıldığı dönem Anadolu Türkçesi dil özellikleri bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Yûsuf ve Zelîhâ* hikâyesi, Şerifi, XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi.

SHARIF'S YÛSUF AND ZELÎHÂ STORY AND CHARACTERISTICS OF ITS LANGUAGES

ABSTRACT

In this article it will be focused on the text and language features of the story of *Yûsuf and Zelîhâ* which was written by Sharif in XVI. century. In our literature this literary work had also been discussed by various authors. Earlier we had specified that we couldn't find any information about the author Sharif in our book,

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. kultural@dsl.tmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/7 Fall 2009

including the form of transcription and dictionary of text. As a result of the works performed by Sadık Yazar, it was discussed about the possibility of the author being the same person with Sharif writer of *Yûsuf and Zelîhâ* and poet from the XVI. century who wrote *Şevâhidü's-Şühedâ* (Sharif Mehmed from Eğirdir). As stated in the mentioned work, be written at the same period and same style so the author of *Yûsuf and Zelîhâ* was thought most probably to be Sharif Mehmed. The story of *Yûsuf and Zelîhâ* which was written in XVI. century is important for both its subjects and Anatolian Turkish language characteristics of its period.

Key Words: The story of *Yûsuf and Zelîhâ*, Sharif, XVI. century Anatolian Turkish.

Edebiyatımızda çeşitli yazarlar tarafından ele alınıp işlenen ve Kur'an'daki kıssaların en güzeli: "ahsenü'l-kasâs" olarak vasıflandırılan Yûsuf kıssası, İslâmiyet'in ilk çağlarından beri dinî şekliyle okunmuş, söylenmiş, doğuda ve batıda büyük ve geniş ilgi uyandırmıştır.¹ *Yûsuf ve Zelîhâ* yazan şair ve yazarlar genellikle Kur'an'daki şekli olduğu gibi almışlar, ancak bazı kaynaklarda ileri sürülen düşüncelerden yararlanarak, ayrıca kendi duyuş ve görüşlerini de katarak hikâyeyi daha çekici bir şekle sokmaya, biraz daha canlandırmaya çalışmışlardır.²

Kaynaklarda bu kıssayı ilk defa Farsça olarak nazmeden Firdevsî-i Tûsî (ö. 1021- 1025 ?) olarak gösterilmektedir.³ Daha sonra bir çok İran şairi *Yûsuf u Zelîhâ* hikâyesini manzumeleştirmişlerdir. Türk dili ile *Kıssa-i Yûsuf*'u ilk defa Ali adlı bir şair yazmıştır. Yalnızca *Kıssa-i Yûsuf* hikâyesiyle tanınan şairin hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Eserin değişik şivelere ait dil unsurları taşıması, onun hangi sahaya ait olduğu hususunda tereddütlü bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan birçok araştırmacı eseri değişik sahalarda dil yadigârı olarak değerlendirmiştir.⁴

¹ Cahit Kavcar, "Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyhâsı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1968- 1969, s. 157- 172.

² Şeyyad Hamza, Nakleden, Dehri Dilçin, *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul 1946, s. 8.

³ İ. H. Ertaylan, "Türk Dilinde Yazılan İlk Yûsuf ve Zelîha", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. III, sayı 1, 1948, s. 211.

⁴ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 114.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

XIII. ve XIV. yüzyıldan itibaren müellifi bilinen veya bilinmeyen birçok *Yûsuf ve Zelîhâ* hikâyesi mevcuttur. Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatında otuz üç şairin *Yûsuf ve Zelîhâ* yazdığını belirtmektedir.⁵ XIII. ve XIV. yüzyılda Anadolu sahasında yazılmış olanlar arasında ise Şeyyad Hamza'nın⁶, Süli Fakih'in *Yûsuf u Zelîhâsı* ve Erzurumlu Darîr'in *Kıssa-i Yûsuf'u*⁷ en çok bilinenler arasındadır. Ayrıca Dur Bik adlı Çağatay şairinin bu lehçede meydana getirmiş olduğu bir *Yûsuf u Zelîhâ* da mevcuttur. Bu hikâye bizde XIV. yüzyıldan sonra çok ilgi görmüş, özellikle Hamdullah Hamdi⁸, Kemal Paşazâde⁹ ile Taşlıcalı Yahyâ'nın¹⁰ *Yûsuf u Zelîhâ*ları en çok tanınan ve bu alanın birer şaheseri kabul edilen eserleri olmuştur.¹¹ Hamdullah Hamdi'nin eseri gerek dil ve üslûp, gerek nazım tekniği bakımından o zamana kadar bu konuda yazılmış mesnevilerin en güzeli olarak değerlendirilmiştir.¹²

Şerîfî'nin eserin yazılış tarihi ve nüsha özellikleri

Eser Londra British Library'de OR. 6240 numara ile kayıtlı olup 38 varak ve 1172 beyittir. Eserin yazılış tarihini (986/11578) şu beyitlerden öğrenmekteyiz:

“*Toğuz yüz seksen altında kemîne
Şürû' itdükde Yûsuf kışşasına*”

⁵ Agâh Sırrı Levend, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1967- 1968, s. 98- 99.

⁶ Dehri Dilçin, *Yûsuf u Zelîhâ*, İstanbul 1946.

⁷ Leylâ Karahan, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf*, Ankara 1994.

⁸ Naci Onur, *Yûsuf u Züleyhâ*, Ankara 1991.

⁹ Mustafa Demirel, *Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyha*, Ankara 1983.

¹⁰ Mehmet Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey, Yûsuf ve Zelîhâ Tenkidli Basımı*, İstanbul 1979.

¹¹ Yûsuf u Züleyhalar hakkında geniş bilgi için bk. Agâh Sırrı Levend, “Divan Edebiyatında Hikâyeler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1967-1968, s. 98-102; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, s. 128-130; A. S. Furat, “Yûsuf”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, s. 41-43, 1986; A. T. Hayyampur, *Türk ve İran Edebiyatında Yûsuf ve Züleyha* (doktora tezi), Türkiyat ens. no: 209, İstanbul 1945; Dolu, H. C., “Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar”, *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1952, c. IV, s. 419-445; a.g.m., *Menşinden beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları*, Türkiyat Ens. Basılmamış doktora tezi, nr. 402, İstanbul 1953; A. S. Levent, “Hamdi'nin Yûsuf ve Züleyhası”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968, s. 173-211; a.g.m., “Kemal Paşazade'nin Yûsuf ve Züleyhası”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1969, s. 251-281.

¹² F. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul 1989, s. 629.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

*Rebî'ul-evvelinüñ evvelinde
Bu nazmı nazma başladumdı ben de*

*Rebî'ul-âhîrünüñ oni ki geçti
Bu zîbâ kışsa pâyâna irişdi*

Yine eserdeki
*Şerîf adı idüp ihsânı şâmil
Senâ-yı şâh-ı 'âdil itdi kâmil''*

beytinden eserin müellifinin Şerîfi olduğu görülmektedir. İlk olarak eseri çevriyazıya aktarıp yayımladığımız kitabımızda, yaptığımız çalışmalar sonucunda Şerîfi hakkında yeterli bir bilgiye rastlayamadığımızı belirtmiştik. Ancak, Sadık Yazar'ın "XIV. Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerîfi'nin Şevâhidü's-Şühedâsı" adlı yazısında üzerinde çalıştığımız *Yûsuf u Zelîhâ* hikâyesinin müellifinin Şerîfi Mehmed olabileceği ifade edilmektedir.¹³ Söz konusu yazıda Şerîfi Mehmed'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.(s.1094-1098).Araştırmacının çeşitli kaynaklara dayanarak verdiği bilgiler, müellifin diğer eserlerinin üslûbu ile *Yûsuf u Zelîhâ* arasındaki benzerlikler ve eserlerin III. Murad dönemine ait olmaları da göz önüne alındığında vardığı sonuç isabetli görünmektedir.

Aruzun (+ - - - / + - - - / + --) *Mefâilün mefâilün feülün* kalıbıyla yazılan *Yûsuf u Zelîhâ* hikâyesi tek nüsha olması sebebiyle bazı beyitlerdeki vezin bozuklukları ve eksiklikler ikinci bir nüsha olmayışı nedeniyle tamamlanamamış; bu kısımlar eserin çevriyazısı ve metin sözlüğünü hazırladığımız çalışmamızda dipnotta belirtilmiştir.¹⁴

Eserin konusu

Eser diğer mesnevilerde olduğu gibi Tanrı'ya, peygambere, dört halifeye ve devrin padişahına övgü beyitleriyle başlamaktadır. 2. varakta "Ser-nâme-i Dâsîtân-ı Yûsuf" başlığı ile hikâyeye geçilir.

*2/a Olnca nûr-Hak âdemde zâhir
Görindi enbiyâ evlâdı bâhir 28*

*Görür anlar da Yûsuf mâha beñzer
Kamer mihr aña kul ol şâha beñzer 29*

¹³ *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009'*

¹⁴ Zuhâl Kültürel, *Şerîfi Yûsuf u Zelîha Metin Sözlük Tıpkıbasım*, İstanbul 2001. Az sayıda basılmış olan bu kitabımızdaki bazı eksiklikler de tamamlanarak, ilâveli yeni baskısı için çalışılmaktadır.

2/b *Urulsa vaşf-ı hüsinden dem amuñ*
Olur şerhinde diller ebkem amuñ 50

beyitleriyle Yûsuf'un yedi yaşına kadar olan macerası ve güzelliği anlatılmaktadır. Konu itibariyle diğer *Yûsuf u Zelihâ* hikâyeleri ile aynı olmakla birlikte hikâyenin kuruluşu bakımından bazı farklar bulunmaktadır.

3. varakta “Yûsuf Aleyhisselâm’i Zelihâ Evvelâ Düşünde Gördüğü Beyânındadır” başlığı ile Zelihâ’nın hikâyesine geçilir:

3/a *Çü rûzuñ rüyine meh perde gerdi*
Zelihâ nâz-ıla uyhuya vardı 55

İderken kıuds-i gül-zârında seyrân
İder seyrinde seyr-i rüy-ı cânân 56

Ne cânân kişver-i hüsni içre dâver
Melek şeklinde bir rûh-ı muşavver 57

Rüyasında görerek Yûsuf’a âşık olan Zeliha bu sırrını dadısına açıklar. Pek çok derdine çare bulan dadısının bu konuda elinden bir şey gelmez. Zelihâ’nın günden güne sararıp solmasına üzülerek durumu babasına anlatır. Babası bu durum karşısında ona nasihatlerde bulunur. Fakat Zelihâ bunları dinleyecek durumda değildir. Çünkü Yûsuf’u ikinci defa rüyasında görünce üzüntüsü gittikçe artmıştır. Nasihatlerinin faydasız olduğunu gören babası Taymus Şah sonunda onu cezalandırarak zincire vurur. Bu çare de fayda etmez. Zelihâ üçüncü defa yine rüyasında Yûsuf’u görür ve onun Mısır’da olduğunu öğrenerek çok sevinir. Zelihâ güzelliği ile dillere destan olmuştur. Onu pek çok sultan istemekte fakat bunların arasında Mısır sultanı bulunmamaktadır. Kızının durumuna çok üzülmemekte olan Taymus şah Mısır hükümdarına kızı ile evlenmesi için haber gönderir. Mısır hükümdarı bunu memnuniyetle kabul eder ve Zelihâ Mısır’a gönderilir. Fakat Zelihâ Mısır’a geldiği zaman hükümdarı görünce rüyasında gördüğü kişi olmadığını anlayarak çok üzülür:

6/a *Didi seyrümde gördüğüm degül bu*
Kanı ol gördüğüm dil-dâr-u meh-rû 152

Fiğanlar eyleyüp feryâda başlar
Döker nergislerinden kanlı yaşlar 153

Zelihâ eyler-iken derd ile âh
Nidâ-yı hâtıf-ı gayb irdi nâ-gâh 154

Didi iyi zülfi sünbül kılma efgân
Olup miskân saçuñ gibi perîşân 155

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/7 Fall 2009*

*Vesîlûndür 'azî-i Mısr arada
Bi- 'avni 'llâh irişirsün murâda* 156

*Zelîhâ eyleyüp hâtif sözün güş
Olur şükrâne-yi secd-ile hāmûş* 157

Sonunda çaresiz kalarak Mısır hükümdarı ile evlenir. Bu bölüm diğer *Yûsuf u Zelîha* hikâyelerinden farklı bir sırada anlatılmaktadır.

8. varakta ise tekrar “Girü Yûsuf Ahvâline Şürü’ Olunup Karındaşları ile Mâcerâ Beyânındadır” (174-178) başlığı ile Yûsuf’un hikâyesine dönülür:

*7/b Olunca ömr-i Yûsuf on iki sâl
Bilindi yoq cihânda aña emsâl* 195

*Melâhat mülki mâhı hâb içinde
Görüp seyri yaturken kıldı hânde* 196

*Babası Yûsuf’a idüp hitâbı
Şorup güldüğine ister cevâbı* 197

*Hezâr ‘âşık bilürken güldüğünü
Teğâfûl birle şordı bildüğünü*

*Didi on bir nücûm şems ü kamer de
Düşümde eylediler baña secde* 199

Babası kardeşlerinin onu kıskanmalarından korkarak rüyasını onlara anlatmamasını söyler. Fakat kardeşleri bunu öğrenir ve Yûsuf’u öldürmek için planlar yapmaya başlarlar. Bir gün babalarından izin alıp Yûsuf’u gezmeye götürürler ve bir kuyuya bırakırlar. Yûsuf kuyuda kardeşlerinin yaptıklarından dolayı üzüntü içindeyken Allah’ın emri ile Cebrâil gelir:

*9/a Dağı irişmedin ka’ra berâber
Aña nāmûs-ı Ekber döşedi per* 244

*Giyürdi hulle-yi zîbâ tenine
Güli pîrâhen itdi yâsemine* 245

*O çâhı emr-i Hâk’la kıldı vâsi’
Kamu mevzi’lerine oldı dâfi’* 246

ve Yûsuf’a üzülmemesini, sabırlı olan kişilerin rahata ereceğini söyleyerek Allah’ın onu Mısır’a sultan yapacağı haberini verir:

*Didi iyi Yûsuf olma derde ğam-nâk
Saña ihsânlar eyler Hâlık-ı pâk* 250

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

9/b *Buyurdi şābir olan gence irer*
Anuñ hussādi āhīr rence irer 251

Didi Hāḫ virem aña mülk-i Mıṣr'ı
Musaḥḥar eyleyem sādāt-ı 'aşrı 252

Bu sırada kardeşlerin arasında yalnız Yehûdâ yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup üzülmetedir. Diğerleri yaptıkları hileye devam eder ve Yûsuf'un gömleğine kan sürerek babalarına getirip onu bir kurdun aldığı söylerler. Ya'kûb onlara inanmaz ve oğlunun acısıyla ağlamaktan gözleri kör olur. Diğer taraftan Yûsuf oradan geçmekte olan bir kervan tarafından kuyudan çıkarılır. Bu sırada orada bulunan kardeşleri yaptıkları kötülüğün anlaşılmasından korkarak kervandakilere

13/a *Didiler ittifākī kavlimüzdür*
Bunı bey' eylemeñ ki kulumuzdur 376

Kaçağan bir yalancı uğrıdur bu
Dimeñ şekline baḫup doğrıdur bu 377

diyerek kervandakilerin onu almalarını engellemek isterler. Buna rağmen kervandakiler Yûsuf'u satın alır. Kervan Mısır'a doğru ilerlemeye başlar. Uzun bir süre gittikten sonra yolda annesinin mezarıyla karşılaşır. Yûsuf annesinin mezarına kapanarak hasretle gözyaşı dökmeye ve dua etmeye başlar. Bu arada kervan ilerlemiştir. Onun yokluğunu farkedince Eflah adındaki köle geri döner ve onu mezarın başında dua eder bulunca yüzüne bir tokat atar. Ardından şiddetli yağmur başlar ve her şeyi altüst eder. Bu durumun Yûsuf'a yaptıkları kötülükten dolayı başlarına geldiğini anlarlar. Olay eserde şu beyitlerle anlatılmaktadır:

14/a *Şu deñlü yağdı bārān u tölular*
Aḫardı her ḫarafdan niçe sular 400

Ḫamusı bildiler Yûsuf melāli
Getürdi başlarına işbu ḫāli 403

Tazarru' itdiler ol nāzenīne
Sürer her biri yüz rüy-ı zemīne 404

Kervan yoluna devam eder; bu sırada Yûsuf'un güzelliği Mısır halkı tarafından duyulmuştur. Azîz, halkı Yûsuf'u karşılamaya çağırır. Onu karşılamaya gelen halk, güzelliği karşısında hayrette kalır:

15/a *Şeh-i ḫübān varınca şāha ḫarşu*
Göz açup baḫdılar ol māha ḫarşu 438

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/7 Fall 2009*

*Gören ol hüsni ü âni nâ-gehânî
Güneş zann eyledi ol anda anı 441*

*Görince 'asker ü mîr ü şeh-en-şâh
Didiler her birisi bârekallâh 442*

Karşılama gelenler arasında Zeliha da vardır. Rüyasında gördüğü kişi olduğunu anlayınca yine dert ile ah edip ağlamaya başlar. Müellif burada Zeliha'nın Yûsuf'u gördüğü anı şu beyitlerle anlatmaktadır:

*15/b Zelîhâ ol yaña kim döndi bağıdı
Görüp seyrindeğini göñli ağıdı 446*

*Gidüp göñlinden ârâm u karârı
Yitürdüğinden itdi âh u zârı 447*

Bu bölüm ayrıca:

*"Kitâbında yazar Hamdî Efendi
Belâgat mülketiniñ ercümendi 449*

*O gün ki şehre geldi mâh-ı Ken'ân
Mısır halkı olup seyre şitâbân 450*

beyitleriyle Hamdullah Hamdi'den de nakledilmektedir. Yûsuf'u satın almak isteyen çoktur, fakat sonunda Zeliha'nın isteği üzerine Mısır azizi Yûsuf'u satın alır. Zeliha isteğine ulaşabilmek için planlar yapmaktadır. Dadısı ile bir çare düşünür ve civardan çeşitli üstatlar getirterek her köşesini süslettiği bir saray yaptırır. Bu sarayda hile ile Yûsuf'a ulaşmak istemektedir. Fakat çabaları bir netice vermez ve sonunda Yûsuf'a iftira eder. Azîz olanları görünce Yûsuf'un kendisine ihanet ettiğini düşünür. Yûsuf suçsuz olduğunu anlatmaya çalışsa da Zelihâ inkar ederek Azîz'i istediğine inandırır. Bütün bu olanlar etrafta duyulmuş ve Mısırlı kadınlar Zelihâ'yı davranışlarından dolayı ayıplamıştır.

Zelihâ kendisi hakkındaki söylentilerden kurtulabilmek için Azîz'e Yûsuf'u hapse göndermesini söyler ve Yûsuf hapse gönderilir. Böylece kendi istediği de gerçekleşmiş olur. Yûsuf zindandayken Zeliha üzüntüsünden perişan olmuş ve bütün güzelliğini kaybetmiştir. Diğer taraftan Yûsuf zindanda yanında bulunanların rüyalarını yorumlamakta ve hasta olanları iyileştirmektedir. Bu sırada Mısır sultanı bir düş görür. Bu düşü yorumlayacak kimseyi bulamazlar. Bu esnada sultanın kölelerinden biri Yûsuf'la birlikte zindanda olduğu günleri hatırlayarak sultanı Yûsuf'a götürür ve rüyasını yorumlamasını ister. Yûsuf da yedi yıl bolluktan sonra yedi yıl da kıtlık olacağı ve ona göre tedbir almaları gerektiğini anlatır. Bu sözleri çok beğenen padişah onun zindandan çıkarılmasını emrederek Mısır'a

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

sultan tayin eder. Bu olaydan sonra Yûsuf Mısır'a sultan olur ve tedbiri sayesinde halk ferahlık, bolluk içinde günler geçirir. Diğer tarafta Yâkûp ve oğulları kıtlık günlerinde çok sıkıntı içindeyken adaleti ile ün salmış, herkese yardım eden Mısır sultanını haber alırlar. Bunun üzerine Yâkûp oğullarını ondan yardım istemeleri için Mısır'a gönderir. Mısır'a geldiklerinde büyük kardeşi İbn-i Yâmin Yûsuf'u tanıır. Yûsuf da onu tanıdığı için bir hile ile rehin alır ve diğerleri ile babasına bir mektup gönderir. Bu duruma Yâkûp çok üzülür ve bir mektup yazarak Yûsuf'tan oğlunu affetmesini ister. Oğulları mektubu alarak tekrar Yûsuf'un yanına gelirler ve onun kardeşleri olduğunu anlarlar.

*35/a İdüp anlara Yûsuf lutf u in 'âm
Didi budur size pes olan ibrâm 1086*

*İdüp pîrâhenümi pîre vâşıl
İdesiz bu cevâbı câna hâşıl 1087*

*İrüp pîrâhenümi örtüñ yüzine
O sâ'at ire nûr-ı fer gözine 1088*

diyerek onları babasına gönderir. Babası Yûsuf'un gömleğini gözlerine sürünce gözleri açılır. Yâkûp oğullarını alarak Yûsuf'un yanına gelir.

Hzret-i Ya'kûb Vefâtından Soñra Hzret-i Yûsuf uñ Zelîhâ ile Geçen Eyyâm-ı 'İşreti Beyânındadır (1113-1172) başlığı altındaki son bölümle hikâye bitmektedir. Metinde 46 adet konu başlığı vardır.

Eserin İmlâ Özellikleri

Ünlülerin Yazılışı

1. / a / ünlüsünün yazılışı

1.a. a ünlüsü ön seste genellikle elif ile (ا) yazılmaktadır.

atamuz (تامز) (32^b 987), alurlar (الورلار) (31^b 948)

1.b. İç seslerde vezin gereği uzun okunması gereken hecelerde elif ile (ا) yazılmaktadır.

almağa (الماغه) (31^b 951), yaşı başa (ياشي باشه) (2^b 36)

1.c. Kelime sonunda genellikle he ile (هـ) yazılmaktadır.

yılda (يلده) (31^b 951), anlara (آنلاره) (33^b 1012)

yohsa (يوحسه) (16^a 469)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

2. / 3 / e ünlüsünün yazılışı

2.a. e ünlüsünün yazımı kelime başında elif (ا) ile dir.

emri (امري) (23^a 691), eyledi (ايلدي) (31^b 947)

2.b. İç seste, giderdi (كيدردي) (32^a 963), görenler (كرنلار) (32^a 964) örneklerinde olduğu gibi yazılmamakta; kelime sonunda ise he ile (هـ) yazılmaktadır. şehre (شهره) (32^b 982)

3. / ı, i ünlüsünün yazılışı

3.a. ı, i ünlüsü ön seste genellikle elif ve yâ ile (ا, ي) yazılmaktadır.

iderdi (ايدردي) (32^a 963) idindi (ايديندي) (31^b 961), ide (ايده) (32^a 973)

3.b. ı, i, ünlüsü iç seste vezin gereği uzun hecede (ي) ile yazılmaktadır.

virdi (ويردي) (31^b 954) vire (ويره) (32^a 973)

Bazan ye yazılmadığı da görülmektedir. virür (ورور) (31^b 952)

3.c. Kelime sonunda (ي) ile yazılmaktadır.

yüzümü (يوزومي) (27^a 830), itdi (اتدي) (27^b 840)

4. / o, ö / ve /u, ü / ünlülerinin yazılışı

4.a. o / ö ve u / ü ünlüleri kelime başında düzenli olarak elif ve vav ile (ا, و) yazılmaktadır.

ola (اولا) (33^a 1001) olup (اولوب) (33^a 1002), ururdu (اوروردي) (28^b 867)

4.b. İç ve son seslerde o / ö, u / ü ünlüleri genellikle vav ile (و) yazılmaktadır.

görür (كورور) (33^b 1006), olunmuş (اولونمش) (33^b 1006)

varup (واروب) (32^b 993)

Kelime sonunda uyhu (اويجو), (89) karşı (قارشو) (15^a 438)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Ünsüzlerin yazılışı

1. ç ünsüzünün yazılışı

ç ünsüzü genellikle c (ج) ile yazılmaktadır.

çekdüğü (جكدوگي) (15^a 431), çekemez (جكه من) (18^b 543),
çıkdardı (جفرددي) (16^a 478), çeküp (جكوب) (14^b 98)

2. p ünsüzünün yazılışı

p ünsüzü de (b) ile yazılmaktadır.

barmağ (برمق) (19^b 589) kapu (قابو) (20^b 623) uyanup (اويانوب)
(4^b 103)

3. Kelime başında t/d değişikliği

T'lerin d'ye dönmesi eski Türkçe sonlarında başlar. Eski Anadolu Türkçesinde t'yi devam ettirme ve d'ye dönüştürme bakımından karışık bir durum görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kelime başındaki bazı t'ler d'ye dönmüş bir kısmı ile t'li şekilleriyle kullanılmıştır. Metnimizde aşağıda tespit ettiğimiz bazı örneklerde görüldüğü gibi d'li şekillerin yanında t'li şekiller de bulunmaktadır.

dut- (21^b 651), duy- (8^b 225), dur- (11^a 308), tol- (31^b 956),
toğun- (17^b 526), toğrıl- (12^b 348), toğrı/toğru (32^b 983), turağ (1^b 9).

4. s ünsüzünün yazılışı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kalın ünlülü kelimelerin genellikle sat ile yazıldığı görülmektedir. Bazı metinlerde kalın ünlülü Türkçe kelimelerin yazımında ikili şekiller söz konusu olup kelimenin hem sin hem de sat'lı şekillerinin birlikte kullanıldığına da rastlanmaktadır. Metnimizde kalın ünlülü Türkçe kelimelerden sat ile yazılan şu örnekler bulunmaktadır:

şakla- (4^a 87), şağ (34^b 1051), şay- (35^a 1071), şayıl- (5^a
109), şayru (35^a 1070) soñ (12^b 358), soñra (11^a 298).

5. g ünsüzünün yazılışı

g ünsüzü düzenli bir şekilde kef (ك) ile yazılmaktadır.

Hareke ve yazı işaretlerinin kullanılışı

1. Metinde genellikle hareke kullanılmamıştır. Çok tutarlı olmamakla birlikte vezin gereği uzun okunması veya kısa okunması

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

gereken heceyi işaret etmek üzere bir dik esre kullanıldığı görülmektedir. didi (ديدي) (4^a 92), (4^b 96).

2. Şedde

Alıntı sözcüklerde çift ünsüzü göstermek için düzenli bir şekilde şedde kullanılmıştır.

terahhum (ترحم) (22^b 673), (32^a 973), teveccüh (توجح) (15^a 437), nübüvvetle (نوبتله) (7^b 200), (18^a 531), evvel (اول) (10^a 278).

Ayrıca itdi (اتدي) (14^b 413), dutdı (دوتدي) (10^a 271), yitdi (يتدي) (11^a 299), işitdi (اشتدي) (11^b 324) gibi Türkçe kelimelerde ve, gâyetde (غايته) (4^a 81) hizmetde (خدمته) (5^a 120) gibi alıntı kelimelerde görülen geçmiş zaman eki -dı / -di, bulunma hali eki + da / + de t sedasız ünsüzü ile biten kelimelere getirildiği zaman düzenli olarak şedde kullanılmıştır.

3. Hemze

Düzenli olmamakla birlikte bazı tamlamalarda izafet kesresini göstermek için kullanılmıştır.

pîrāye-yi 'iffetle (پرايهء عفتله) (19^b 585).

ebnā-yı pîr (ابناء پير) (12^a 334).

Ayrıca yükleme durumu ekinin yazılışında kullanılmıştır. Müjdeyi (مزدهء) (10^a 278).

6. Bazı alıntı kelimelerin orijinal imlasındaki ünsüzlerin yazımında görülen hatalar

hoş (حوش) (12^a 342), hādım (حامد) (6^a 146), hān-ı kerem (حان كرم) (30^a 914/11).

SES BİLGİSİ

Ünlü değişimleri

i > e değişikliği

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde i vokali taşıyan pek çok kelime bugün yazı dilimizde e'li şekilleriyle kullanılmaktadır. Bu kelimelerden metnimizde şu örnekler vardır:

bislerdi (275), gice (66), yiyüp (310), yimişdür (326), yimedük (331), dimişler (330), virmek (316), yirde (67), yirin (60), yidi (yedi) (49), yitti (33).

e > i değişikliği

Bazı mahdut kelimelerde Eski Türkiye Türkçesi ve Uygur devrinde e olan vokal, bugün yazı dilimizde i halindedir. Fakat ağızlarda e telaffuzunu devam ettirmektedir.¹⁵

Bu kelimelerden metnimizde eyelük (680) -gey- (843) geydür- (751) örnekleri bulunmaktadır.

Ünlü birleşmesi

Ünlü ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan bir kelime veya ek getirildiği zaman vokallerden birinin düşerek iki kelimenin birleşmesi olayı metnimizde genellikle aruz veznine uygunluk sebebiyle olmaktadır.

n'it- < (ne + it-) n'itdünüz (297), n'itdün (1035), n'ol- < (ne + ol-), n'ola (18), n'oldı (273), k'ola < (ki + ola) (574), k'olur (ki + olur) (1057), kendüziñe < (kendü + özi) (914/6).

Ünlü düşmesi

i- fiilinin çekimli şekilleri ile (-idi, -imiş, -ise) birleşik fiil yapıldığı durumlarda i- fiilinin ünlüsünün düşürüldüğü görülür.

çekdi-se (839), oldu-sa (121).

hamrı-la (191), ümidi-le (365), sırrı-la (84), eli-le (402), zülfı-le (561), fazlı-la (187).

Yine vezin gereği eyelük (< eyü-lük) (680) örneğinde olduğu gibi vurgusuz olan orta hece ünlüsünün düştüğü görülmektedir.

(i-) fiilinin birleşik şekilleri (-idi, -imiş, ise) ve ile edatı yukarıda bahsedilen şekiller dışında genellikle ayrı yazılmıştır.

yoğ imiş (يوغ ايمش) (23^b 706), yoğ idi (يوغ ايدي) (14^a 402).

çoğ ise (جوغ ايسه) (15^a 120), gelmiş idi (گلمش ايدي) (11^b 314).

4. Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde yuvarlak ünlülü kullanılan isimden isim yapma eki (+ lu / + lü) ve birinci teklik şahıs iyelik eki (+ um / + üm) metnimizde şu örneklerde düz ünlülü olarak kaydedilmiştir.

yirli (333, 898), vaktimi (643), Mısırlı (731).

Örneklerde de görüldüğü gibi Şerifî'nin *Yûsuf u Zelîhâ* hikâyesi konusu itibariyle öneminin yanı sıra XVI. yüzyıl Anadolu

¹⁵F. K. Timurtaş, *a.g.e.*, s. 20.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Türkçesi dil özellikleri ve döneminin söz varlığı bakımından da önemli dil malzemesi ihtiva etmektedir.

KAYNAKÇA

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, *Yahyâ Bey, Yûsuf ve Zelihâ Tenkidli Basımı*, İstanbul 1979.
- DEMİREL, Mustafa, *Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyha*, Ankara 1983.
- DİLÇİN, Dehri, *Yûsuf u Zelihâ*, İstanbul 1946.
- DOLU, Halide, “Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar”, *Türk Dili* III, sayı 1, 1948.
- ERTAYLAN, İ.Hikmet, “Türk Dilinde Yazılan İlk Yûsuf ve Zeliha”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1948, c. III, sayı I, s. 211.
- FURAT, A. Suphi, “Yûsuf”, *İslâm Ansiklopedisi*, 1986, c. XIII, s. 41-43.
- KARAHAN, Leylâ, *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf*, Ankara 1994.
- KAVCAR, Cahit, “Hamdullah Hamdi'nin Yusuf u Züleyhâsı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1968- 1969, s. 157- 172.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul 1989,
- KÜLTÜRAL, Zuhâl, *Şerifi Yûsuf u Zeliha Metin Sözlük Tıpkıbasım*, İstanbul 2001.
- LEVEND, A.Sırrı, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1967- 1968, s. 98- 99.
- LEVEND, A.Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973.
- ONUR, Naci, *Yûsuf u Züleyhâ*, Ankara 1991.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu*
- Şeyyad Hamza, Nakleden, Dehri Dilçin, *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul *Türkçesi*, İstanbul 1995.
- TİMURTAŞ, F.Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1964.
- YAZAR, Sadık, “XVI Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerifi'nin Şevâhidü's-Şühedâ'sı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009*, s.1093- 1116.